

K pojetí dějin u J. L. Hromádky¹

Jindřich Halama

Josef Lukl Hromádka's conception of history. One of the major question marks in Czech theology is the attitude of Josef Lukl Hromádka to the socio-political events of his time and his interpretation of them. Many have asked and continue to ask why a theologian who was so prominent and in many ways so clear-sighted as he was could have formed a repeatedly contentious and completely mistaken interpretation of what was taking place in the society he lived in. This study attempts to demonstrate that the reason may lie in Hromádka's conception of history, which presupposes a kind of internal, irreversible ineluctability of historical development that is recognisable and understandable. This led Hromádka to continually attempt to uncover the hidden meaning in socio-political events and on this basis to find an appropriate Christian standpoint. The authentic prophetic emphasis on greater justice in interhuman relationships, which is Hromádka's primary theme, thus comes up against the faulty construction of historical reality, loses its force, and sometimes dashes itself to pieces against it.

Chci se pokusit předložit svou odpověď na jednu z neodbytných otázek, které nás nad dílem J. L. Hromádky nemohou minout. Je to otázka, jak se k sobě mají Hromádkovy jasné a kritické teologické výklady o povaze křesťanova bytí ve světě, a jeho sociálně-politické aplikace a prohlášení ke konkrétním událostem, které jsou s těmi teologickými výpověďmi někdy v dost nepochopitelném rozporu.

O Hromádkovi se vedly vzrušené diskuse již za jeho života, jak ukazuje ve své hromádkovské monografii Dorothea Neumärker,² další kolo debat se odehrálo v Hromádkově jubilejním roce a kolem něj. Mezi hodnoceními, která byla při té příležitosti publikována, pokládám za důležitá pro naše téma především dvě: J. M. Lochmana a J. S. Trojana.

---

¹Tato studie je výsledkem badatelské činnosti v rámci výzkumného záměru MSM 0021620802 – Hermeneutika křesťanské, zvláště české protestantské tradice v kulturních dějinách Evropy.

²Neumärker, Dorothea. *Josef L. Hromádka. Theologie und Politik im Kontext des Zeitgeschehens*. Chr. Kaiser Verl., München 1974. „Josef L. Hromádka war und ist eine theologisch wie politisch umstrittene Gestalt. Seine Reden, Schriften und Aktivitäten lösten immer wieder heftige Reaktionen aus. Dies belegen Pressestimmen und Kommentare vor allem westlicher Theologen, die in den vergangenen zwanzig Jahren veröffentlicht wurden.“ (p. 13).

J. M. Lochman ve svém příspěvku³ upozorňuje, že Hromádka je i na konci 20. století zajímavý pro asijské teology⁴ tím, co je podle Lochmana zásadním Hromádkovým rysem: „jeho důrazem na osvobozující svrchovanost evangelia a z ní plynoucí inspiraci a výzvu, abychom brali vážně dějinnou situaci, ve které se nacházíme. Pro tento zvěstný důraz si Hromádkův odkaz zaslouží naši nepředpojatou pozornost.“⁵

Lochman zdůrazňuje tři důležité aspekty Hromádkova díla. První je jeho ekumenický rozměr, který je zřetelný už z meziválečných let v jeho snaze přispět k novému ocenění katolické a pravoslavné tradice, a pokračuje po válce prací v SRC a Světovém reformovaném svazu. Je to doklad Hromádkovy otevřenosti a ochoty překračovat konfesijní hranice při hledání nejhlubších základů víry.

Druhým důležitým prvkem je Hromádkův důraz na svrchovanost evangelia. Hromádka opakovaně zdůrazňuje, že království Boží nesmí být ztotožněno se žádným politickým nebo kulturním systémem, že Ježíš Kristus, který sestoupil do našich dějin a je s námi v našich problémech a zápasech, je zároveň Pánem nad dějinami a soudcem všeho lidského konání.

Posledním, ale nejdůležitějším bodem je Hromádkovo pojetí dějin, závažnosti dějinných procesů a událostí pro společenskou odpovědnost křesťana. Hromádka následoval prorockou linii biblického myšlení a na základě její interpretace se přiklonil k socialistické vizi společnosti, vizi, kterou charakterizuje spravedlnost a rovnost. Byl přesvědčen o humanistickém jádru komunistické myšlenky. Lochman to nazývá „Achillovou patou Hromádkovy teologie dějin“.⁶

Hromádka odmítl ztotožnit spravedlnost evangelia s jakýmkoli sociálním nebo politickým uspořádáním a často před takovým omylem varoval, ale on sám „vlozil příliš mnoho naděje a důvěry do marx-leninského projektu i do praktické politiky, zatímco podcenil dehumanizující prvky v kořenech této ideologie.“⁷

---

³Lochman, J. M. "Where I see the Validity of Hromádka's Legacy." In M. Opočenský (ed.). *From the Reformation to Tomorrow*. Geneva: WARC 1999, pp. 106–111.

⁴V Basileji obhájili disertační práce o Hromádkovi Korejec Meehyun Chung v roce 1993 (*Karl Barth, Josef Lukl Hromádka, Korea: das Verständnis von Offenbarung und Geschichte im Denken Karl Barths: ein Vergleich mit dem Offenbarungs- und Geschichtsverständnis Josef Lukl Hromádkas in Bezug auf ihre theologische und politische Tätigkeit*. Berlin: Alektor-Verl., 1995. 195 p.) a o tři roky později Japonka Kosuke Nishitani (*Niebuhr, Hromádka, Troeltsch, and Barth: the Significance of Theology of History for Christian Social Ethics*. New York: Lang, 1999. 400 p.).

⁵Lochman, op. cit., p. 111.

⁶Lochman, op. cit., p. 110.

⁷Ibid., p. 111.

Druhý kritický pohled, Trojanův, shledává, že slabinou Hromádkova díla je pojetí a pochopení mocenských struktur a pokouší se je analyzovat. Hromádkův postoj k politickým strukturám byl od počátků nezávislého Československa kladný a kritický. Nikdy neopustil svou výhradu, že časné pořádky nesmějí být ztotožňovány či směřovány se spravedlností království Božího. Svrchovanost evangelia nedovoluje zatížit svobodu křesťanské víry jakoukoli závislostí na národě, státu či jakékoli lidské komunitě. Tváří v tvář tragickému případu takovéto závislosti, církve v německém nacistickém státě, formuluje závazek strážní služby křesťanské církve vůči společnosti:

„Církev, která se nedá ohlušit veřejným míněním, která nepodléhá vášním národního a státního života, třeba přitom ztrácí popularitu a je pronásledována, není nikdy v tak velkém nebezpečí, jako církev, která zvoněním, zpěvem, za zvuků varhan a taláry dává požeňání všemu, co se děje. Nedat se mást ve své strážní službě, k tomu je třeba přemnoho duchovní síly a odvahy. Církev, která tuto odvahu ztrácí, přestává býti církví Páně a mění se ve služebnici Antikristovu.“⁸

Povinnost stát na stráži pro celou společnost je pro Hromádku jedním z ústředních úkolů církve. Křesťané musí chránit druhé proti nespravedlnosti a křivdám, a musí tak činit bezpodmínečně a bez ohledu na možná nebezpečí.

Po Mnichovské tragedii 1938 odjel Hromádka do USA s pocitem, že záruky dosavadního společenského pořádku selhaly a padly. Západní demokracie ztratily kredit, když ustoupily a uvolnily prostor chaosu a hrubému násilí. Od útoku Německa na Sovětský svaz Hromádka obrací svou pozornost postupně na Moskvu, když hledá odpověď na otázku, jaké bude nové uspořádání světa po válce: „východiska z této krize spatřuje čím dále častěji v poválečném spojení Spojených států a Sovětského svazu.“⁹

Když se tato teorie brzy po válce ukázala jako iluze, Hromádka se přiklání k myšlence socialistické přestavby světa a pokouší se interpretovat revoluční změny ve společnosti kladně. Na druhou stranu se pokouší přesvědčit komunisty, že v procesu budování nové společnosti je křesťanská víra nikoli nepřitelem, ale nepostradatelným pomocníkem. A právě tady, soudí Trojan, udělal Hromádka závažnou chybu, když vyhlásil moratorium na kritiku nového režimu. Zdůvodňoval ji dvěma ohledy: jedním je vina křesťanů na sociální nespravedlnosti ve světě, která jim má bránit, aby kritizovali ty, kdo se svět snaží změnit. Druhým aspektem je naděje, že odstraněním sporných ploch bude možno rozvinout s novým režimem

⁸Hromádka, J. L. „Církev ve zmatku“. In *Theologie a církev*. Praha 1949, s. 86. Cituje Trojan, op. cit., s. 58.

⁹Trojan, *Nepřeslechnutelná výzva*, s. 61.

vnitřní dialog. Přitom však, soudí Trojan, podcenil Hromádka pokušení moci a její korumpující vliv na její držitele a přecenil kladné možnosti nového systému ve směru uskutečňování sociální spravedlnosti a důstojnějšího lidského života.

V 60. letech Hromádka dospívá k přesvědčení, že se konečně společnost dostala do stádia, kdy její další vývoj bude klidnější a diferencovanější a bude možno uplatnit důležité křesťanské důrazy ve vzájemném dialogu.¹⁰ Hromádka si nikdy nepřipustil, že by celý projekt socialistické přestavby mohl být od základu chybný. To se tragicky ukázalo invazí v roce 1968, která rozbila Hromádkův sociálně-politický koncept křesťanské odpovědnosti za svět na kusy a zlomila jej, jak svědčí pamětníci, i osobně.

Otázka pojetí dějin jako jádro problému

Na otázku, co vedlo Hromádku k tomu, aby dal svou důvěru marxistickému pohledu na svět, odpovídají mnozí z jeho interpretů, že to bylo jeho pojetí dějin. Jeho pohled na povahu dějin a jejich závažnost z křesťanské perspektivy, to, co bylo nazváno Hromádkovou filosofií nebo dokonce teologií dějin. Hromádka sám si toho byl vědom a víc než jednou píše, že tyto kritiky bere vážně:

„Mně osobně bývá vytýkáno, že buduji svou teologii na falešné filosofii dějin. Tyto výtky musím brát docela vážně, ale soudím, že dnešní křesťanstvo se neosvobodilo od staré koncepce toho, co nazýváme křesťanskou civilizací ... nejen že nechci budovat na nějakých nových dějinných faktech, nýbrž kladu si otázku: Je moje víra a theologie tak silná, abych pochopil, co se skutečně děje a zvládl to?“¹¹

Čtu-li tyto řádky správně, Hromádka se v roce 1957, tedy po deseti letech kritiky od protivníků i přátel, cítí nepochopen, zřejmě proto, že jeho oponenti jsou dosud v zajetí „staré koncepce křesťanské civilizace“, zatímco on se snaží uchopit historické dění nově. A tento postoj Hromádka neopustil do konce svých dní, v budoucnost socialismu nepřestal věřit ani po Sovětské invazi 1968.¹²

Pokusme se tedy analyzovat Hromádkovo pojetí dějin, jejich významu a závažnosti pro křesťanský pohled na svět. Metodicky to chci učinit ve třech krocích: a) Jak chápe Hromádka povahu dějin? b) Jak vnímá a in-

¹⁰Na prahu dialogu. In *Pole je tento svět*. Kalich, Praha 1964, pp. 71–114.

¹¹Naše dnešní theologie a církevní situace. *Kostnické jiskry 1957*, č. 35.

¹²Svou trvajícím, i když otřesenou, nadějí v historickou budoucnost demokratického socialismu vyjádřil Hromádka ve svém Memorandu pro KMK na podzim 1968. Názor, že Hromádka v posledním roce svého života změnil názor, odmítá i P. Filipi (*Do nehlubších hlubin*. Praha: Kalich 1990, s. 67).

terpretuje dějinné procesy? c) Jaké je místo a úkol křesťanů v dějinných procesech?

a) *Povaha dějin*

Prvním momentem je Hromádkovo chápání zákonů dějinného vývoje. Tento argument u něj najdeme v různých dobách a při různých příležitostech. Například po druhé světové válce „přešla dějinná iniciativa na Sovětský svaz ...“, znárodnění velkých podniků v r. 1946 je „v dějinné perspektivě“ v souladu s „nevyhnutelným směřováním“, budování Bundeswehru o pět let později „nemůže být – již logikou dějinného vývoje – ničím jiným než pokračováním armády hitlerovské“, sovětské mírové návrhy „převyšují dějinné návrhy západních mocností“, vývoj v Číně představuje „proces dějinný, který může pozvednout povahu celkového života na úroveň, na které zmizí tisíceleté křivdy, otročina, nevolnictví, pověry a krutosti“. Zdůvodnění dějinami se zdá naznačovat vyšší kvalitu a snad i nezvratnost toho kterého procesu či události, dějinný vývoj je kdesi v hloubi zřejmě v souladu s Božím plánem a je třeba jej akceptovat. To ovšem představuje hned dvojnásobný problém: prvním problémem je, zda vůbec existuje něco jako takovýto předpokládaný zákonitý dějinný vývoj. A dojdeme-li k přesvědčení, že existuje, druhým problémem je, jak poznat, co je a není v souladu s ním.

Na otázku, jaké je Hromádkovo pojetí dějin, není snadné odpovědět, protože nikde nepodal systematickou definici svého pojetí.¹³ Jisté je, že jeho pohled na dějiny je christologický (výchozím bodem pro jakoukoli dějinnou interpretaci je inkarnace) a eschatologický:

„I mnoho kritických theologů, kteří po stránce vědecké, metodické mají odvahu k radikálním důsledkům a tezí, zůstávají (sic!) stát se zavřenýma očima před přelomy a otřesy dějinnými ... Ale theologie, která nepostihuje objektivního dění Božího v dějinách a nad dějinami, od Ježíše Nazaretského zpět k Mojžíšovi a Abrahámovi a do budoucnosti až k jeho konečnému vítězství, taková theologie se lehkostává útekem a ztrácí účinnost, naléhavost, srozumitelnost a útočnou nadějnost v době dneška a zítřka.“¹⁴

Tím, kdo otevírá smysl dějin lidskému porozumění, je Ježíš. On je klíčem k minulým i budoucím dějinám, jenom on nám může pomoci, abychom porozuměli „objektivnímu dění Božímu“ v dějinách. Je dobré si všimnout, že toto porozumění přichází ve chvílích krize – na historických křížovatkách a ve chvílích dějinných vzmachů. Ono Boží dění se odehrává v ději-

¹³ „...nikde, pokud vím, nepodal přesný výměr toho, co míní ‚dějinami‘, a toho pojmu užívá, často simultánně, v několika rovinách.“ Filipi, Pavel. „Texty a kontexty: K interpretaci díla J. L. Hromádky“. In *Svoboda Kristovy církve v dějinách ...*, s. 66.

¹⁴ „Odpovědnost a naděje theologova.“ *KR 1963*, s. 103.

nách i nad dějinami, je skrytou, ale rozhodující silou: „...skrytá duchovní síla prorockého a apoštolského poselství zúrodnovala půdu pro všechny mohutné zvraty sociální a politické ...“¹⁵ Hromádka je přesvědčen, že dějiny nelze pochopit z nich samých, dokonce i marxistické pojetí dějin musí mít „transcendentní“ rozměr:

„...Marx a jeho nejlepší stoupenci sice vykládali historický vývoj methodou dialekticky materialistickou, ale dějinný proud takto vytvořený usměrňovali – za rozhořčených protestů proti vykořisťování a za vzrušených výkřiků pro spravedlnost – k cíli, který převzali v zesvětštělé formě z ovzduší prorockého a evangelického. Jejich filosofická metoda jim stačila na výklad světa; aby jej přetvořili, k tomu potřebovali něčeho, co jim mohla poskytnout pouze živá tradice víry.“¹⁶

Hromádka užívá ve své interpretaci dějin často motiv Božího soudu: „I dnes se dějí soudy Hospodinovy, i dnes se stává slovo Hospodinovo. Slovo Hospodinovo není idea, myšlenka, nýbrž dění, které otrásá národy a dějinami ...“¹⁷ Říká to po r. 1948, ale není to nový tón v jeho řeči. Pokračuje tu v linii, kterou u něj najdeme již na konci 1. světové války, ve zdůraznění soudu před milostí. Nejprve přicházejí proroci se svým poselstvím a úkolem „aby rozvraceli a podvraceli, ničili a božili“ – potom přichází evangelium.¹⁸

Zároveň ovšem nacházíme doklady, že Hromádka chápe dějiny jako cosi, co má své vnitřní zákonitosti, které lze rozpoznat a užít jich k ovlivnění dalšího vývoje. Při příležitosti 40. výročí Říjnové revoluce (1957) mluví o beztrždní společnosti jako naplnění „všeho toho, po čem toužili největší duchové v dějinách, ale k čemu nemohli dospět, dokud nepoznali zákonů přírodních a zejména zákonů dějinného a společenského vývoje.“¹⁹ Má to znamenat, že poznáme-li zákony dějinného vývoje, můžeme je použít k dosažení kýžených cílů? Tady se musíme ptát, jak se to snáší s „objektivním Božím děním v dějinách“. Jak může být svrchované slovo Božího soudu nad celými našimi dějinami spjato s rozpoznatelnými a předvídatelnými zákonitostmi běhu dějin?

¹⁵ *Komunismus a křesťanství*. Evangelické dílo, Hradec Králové 1946, s. 37n.

¹⁶ Op. cit., s. 42.

¹⁷ Hlína v ruce hrnčífově. *KR 1950*, s. 236. Kázání, založené na Hromádkově oblíbeném proroku Jeremiášovi. Motiv Božího soudu se objevuje i v Hromádkově textu k událostem v Maďarsku 1956: „Die Zeit der Gerichte Gottes ist auch die Zeit grosser Verheissungen.“ M. Stöhr (ed.). *Der Geschichte ins Gesicht sehen*. Kaiser: München 1977, s. 250.

¹⁸ Zpět k prorokům! (1918). In P. Filipi. *Do nehlubších hlubin*. Praha: Kalich 1990, p. 96–101.

¹⁹ *KR 1957*, s. 8n.

Snad nejpodrobnější výklad o povaze dějin najdeme v Hromádkově přednášce *Komunismus a křesťanství* z r. 1946:

„...opravdové křesťanství, to jest živá víra v evangelium, působí stále jako skrytá pružina za dějinným životem, svým soudem pomáhá očišťovat lidskou práci od kalu sobectví ... Víra, jak jí rozumíme z proroků a apoštolů, stále zachraňuje čisté dědictví pravdy, nastřádané minulými generacemi ...“²⁰

Je tu pojetí víry jako skrytého zdroje za dějinami, ovlivňujícího konkrétní dějinné události a otevírajícího nadějný výhled k Boží budoucnosti. Ale tento teologicky nezpochybnitelný důraz, volající k pokání a pokoře a otevírající skrze interpretaci dějinných událostí perspektivu naděje, je doprovázen oním druhým tónem: v historických událostech můžeme nejenom objevit jejich smysl pro naše životy, ale zdá se, jako by měly samy v sobě objektivní význam: „Stále zřetelněji vidíme, že společenské změny postupují a budou postupovat nezadržitelně, protože uzrávají dějinně ...“²¹

Dějinný proces má v tomto pohledu svou vlastní vnitřní logiku, kterou nelze změnit. Je třeba ji objevit a jednat v souladu s ní. Nerespektovat ji znamená být smeten dějinnými silami:

„Jen nechtějte obnovovat to, co se nedá obnovit, nechtějte zastavovat pochod dějin a změny v sociálním, politickém životě, které se nedají zastavit! Nepokoušejte se z nějakého osobního nebo stavovského sobectví kazit reformy, které se staly dějinně a mravně nutnými a kterými se dostávají dopředu vrstvy lidí, drobných lidí, dosud žijících na okraji národního života. Dějiny se nedají zastavit! Kdo je chce zastavit, bývá buď odsunut k bezvýznamnosti, anebo kupí vybušniny, které jednou mohou zničit jeho i jeho národ.“²²

Tyto dva motivy můžeme v Hromádkově pojetí dějin nacházet střídavě i společně. Na jedné straně prorocké hledisko, dějiny jako omezený jev, zásadně ovlivňovaný skrytým, ale mocným konáním Božího slova, na druhé straně dějiny jako subjekt se svou vlastní vnitřní logikou, kterou musí všichni respektovat – což je v zásadě marxistický (a hegelianský) pohled. Hromádka se snaží, aby ve své snaze „brát dějiny vážně“ neztratil dynamiku pohledu, který vnímá dějiny současně jako dějiny lidské i dějiny Božího spásného konání pro nás. „Historie není náhoda ani fatum. My, věřící křesťané víme, že v historii jsou také neviditelné stopy svrchované prozřetelnosti, vlády Boží ...“²³ Současně však má sklon tyto neviditelné stopy vizualizovat v sociálních konfliktech, revolucích, politických systémech a hnutích. Ono „čisté dědictví pravdy“ nebo „věčně platné zákony práva a milosrdenství a pravdy“, které jsou životně důležitým zdrojem naší

²⁰ KR 1949, s. 11.

²¹ Tamtéž.

²² Klid v bouři. KR 1948, p. 14.

²³ Dějinný mezník. (Proslov k 50. výročí VŘSR) KJ 1967, č. 39.

civilizace, se zdají být příliš úzce spojeny s konkrétními dějinnými strukturami. Tady někde tkví, podle mého názoru, kořen problému s Hromádkovým pojetím dějin.

b) Dějinné procesy a jejich interpretace

Z dnešního hlediska a stavu vědomostí je snadné ukázat, kde všude se Hromádka ve svém pohledu na konkrétní dějinné události mýlil: od Říjnové revoluce, přes Korejskou válku, vývoj v Číně, Maďarsko 1956, význam NDR, Kubánskou krizi a další. Ale pokusme se položit si zajímavější a přiměřenější otázku: Proč dospěl ke svým závěrům? Jaké byly formující prvky jeho uvažování? Jak se spolu srovnávala jeho teologie a jeho chápání dějin, kulturní a politické situace? Pokusím se načrtnout několik motivů, které v různých vyjádřeních Hromádkových politických postojů můžeme najít.

Zřetelnou a jednoznačnou interpretaci moderních dějin rozvinul Hromádka brzy po 2. světové válce, ale její kořeny sahají zřejmě až do doby jeho kaplanství v 1. světové válce.²⁴ Mnichovská dohoda se pro něj stala důkazem pádu Západního světa. Liberální svět kapitalismu je v rozpadu a na vzestupu je nová společenská struktura světa – socialistická.

V roce 1946 se Hromádka setkal s Berďajevem a jeho vidění budoucnosti na Hromádku udělalo velký dojem: „Podle Berďajeva bude hlavním znakem nastávajícího údobí lidstva veliký duchovní zápas mezi dialekticko-materialistickým komunismem a komunismem na základě duchovně-křesťanském. Svět se nevrátí k hospodářskému individualismu ani k liberálnímu kapitalismu.“²⁵

Přesvědčen, že liberální kapitalismus jako dějinná formace selhal a skončil, Hromádka hledá jinou dějinnou sílu, která by pokračovala v boji za spravedlnost a nachází ji v komunistickém hnutí, jak je ztělesňuje Sovětský svaz: „Dnes je komunismus, anebo lépe řečeno ruská revoluce komunistická z listopadu 1917 počátkem nového údobí dějinného, událostí, ke které lidé v celém světě zaujímají nějaký vztah. Je to tak ohromný historický fakt, že jsme se s ním dosud doopravdy nevyřadili ...“²⁶

Hromádka si vytvořil názor na komunistické hnutí na základě studia jeho spisů a došel k závěru, že toto je směr budoucího sociálního uspořádání světa:

„Komunismus vyjadřuje něco, co se nedá zastavit. Kdo by chtěl jakýmkoliv způsobem zarazit tento dějinný proud, bude smeten ... Katastrofy, jakou byl Mnichov a druhá světová

²⁴ Že Hromádka vnímá bezprostřední krizi již v 1. světové válce jako krizi „křesťanské civilizace“, je zřejmé z jeho zmíněného textu „Zpátky k prorokům“ (1918).

²⁵ *KR 1946*, s. 5.

²⁶ *Komunismus a křesťanství*, s. 21.

válka, vznikají proto, že lidstvo a národy nepostihnou včas, co jest dějinně neodvratitelné a mravně oprávněné, a že chytrácky, sobecky, anebo s nechápavou zaslepeností se pokoušejí obrátit proud společenského života zpět ... Zrakem víry odhadneme, jaké nezvratné skutečnosti před nás postavila historie, a neignorujeme, co se nedá ignorovat!²⁷
„Komunismus – toť však také ona těžko definovatelná dynamika dnešních dějin, to, co jest ve vzduchu, co působí jako – po lidsku mluvě – nezastavitelné úsilí, aby rozvrácený svět byl postaven nikoli na osobních výhodách, zájmech, ziscích a výsadách, nýbrž na sociální rovnosti, bezpečnosti, kolektivní spolupráci lidových zástupů.“²⁸

Proto přijal převrat v Československu 1948 a podporoval přeměnu společnosti. V roce 1950 byl iniciátorem usnesení synodu ČCE, v němž se praví: „Dívejme se zrakem víry na to, co se děje v dnešním světě, zejména na hluboké proměny celého našeho národního života. Připomínejme si nejprve stále znovu, že dnes je souzena a bořena – právem souzena a bořena – staletá, ano tisíciletá nespravedlnost a neupřímnost staré společnosti ...“²⁹

Hromádka trvá na tom, že právě perspektiva víry ukazuje nutnost sociální přeměny světa. Taková přeměna je požadována v prorocké zvěsti – spravedlnost pro chudé a utlačované, pro vdovy a sirotky. Zápasit o to mělo být samozřejmým úkolem křesťanů a současná krize může být výsledkem toho, že v tomto úkolu selhali: „Drsnost změn je ovocem strašných omylů, kterých se dopustili představitelé i občané odumírající epochy.“³⁰ Jak se světem šířilo hnutí za nezávislost, Hromádka se utvrzoval v názoru, že jde o světovou krizi a že je nevyhnutelná společenská přestavba celého světa. Zformovaly se dva velké tábory: sovětský, usilující o nový světový řád, o svobodu a spravedlnost pro všechny, a konzervativní tábor, vedený Vatikánem a Spojenými státy. Studená válka situaci zhoršuje a činí ji bolestnější, protože v komunistickém táboře vytváří mentalitu obležené pevnosti, v níž nemohou vzkvétat individuální svobody a práva. Pokus zastavit šíření komunismu však je tragický omyl: „Druhá světová válka skončila tím, že dějinná iniciativa přešla na SSSR a jeho spojence. Západní buržoasie (zejména ovšem americká) má ještě v rukou ohromné prostředky

---

²⁷ *Ibid.*, s. 26.

²⁸ *Komunismus a křesťanství*, s. 23.

²⁹ Poslání církve v dnešní době. *KR 1950*, s. 54. Tato perspektiva – vize nápravy tisíciletých krivd – může být za jedním z Hromádkových nejkontroverznějších výroků, v němž prohlásil Říjnovou revoluci při jejím 50. výročí za druhou nejdůležitější událost dějin – po inkarnaci. V autentické písemné podobě není zachyceno, jen doloženo pamětníky. Např. M. Rejchrt. *O něco svobodněji*. Praha, Kalich 2002, s. 45, nebo P. Rejchrt v *KR 1992*, s. 115. Fakt, že tato slova Hromádka nikdy nesvěřil papíru a zřejmě ani neopakoval, naznačuje, že si na nich obzvlášť nezákládal – vyslovil je nicméně veřejně při oficiálním shromáždění.

³⁰ *KR 1950*, s. 138.

hospodářské a mocenské, ale dějinně jest na ústupu, v defensivě. Poslední katastrofa ji dějinně podlomila a vyčerpala.³¹

Přesvědčení o nezměnitelném chodu dějin se tu opět ozývá a je dokonce zesíleno konstatováním, že studená válka svými důsledky „...znemožňuje evropskému a asijskému člověku, aby prohlédl a dal se do práce na místě, na které ho postavily dějiny ...“³² Dějiny jsou tím, kdo nám klade úkoly a staví nás před problémy, které máme řešit. Působí tu jako autonomní subjekt. Rolí víry je pomoci nám, abychom uviděli skutečný obraz světa, to znamená neignorovat to, co se stalo a začít na troskách starého světa pracovat pro nový. Nová situace je pro křesťany příležitostí, protože je zbavila starých závislostí:

„Den 7. listopadu 1917 se svými důsledky rozbil rámec, do kterého byl zasazen po generace, snad po několik století náš církevní, náboženský a kulturní život ... Rozbitím starého životního rámce nebyl přidáno nic ku podstatě a poslání Cirkve Kristovy. Církev stojí pevně na základě prorockém a apoštolském. Ale ohromnými změnami v dějinné stavbě lidské byla Církev osvobozena od nánosu věků, který ji viditelně i neviditelně tlačil a svíral ...“³³

Komunistická společnost je pro Hromádku tou dějinnou silou, která klade základy lepší společnosti, lepší budoucnosti sjednoceného a spravedlivě organizovaného lidstva: „První světová válka, velká Říjnová revoluce a druhá válka světová jsou viditelnými projevy hlubokých dějinných proměn. Tvoří se předpoklady nejen pro novou a vyšší organizaci lidstva, nýbrž také pro světovou civilisaci, kterou budou vytvářet národy východní stejně jako západní, barevné stejně jako bílé ...“³⁴ Toto přesvědčení si podržel nejen během „Pražského jara“ v roce 1968, kdy zdůrazňoval, že nejde o odvrát od socialismu, nýbrž o jeho nápravu,³⁵ ale nezměnil je ani po invazi. Ve svém memorandu z podzimu 1968 zdůraznil, že socialistický a komunistický vývoj byl hluboce a tragicky otřesen, ale že doufá v pokračování zápasu o demokratický, humanistický socialismus: „Socialismus je pokrokem ve vývoji sociálně politickém – jde o to, aby v zájmu celku byla zlomena umrtvující moc kapitálu a aby byly vytvořeny pro všechny lidi,

---

³¹ *KR 1951*, p. 104.

³² *Ibid.*, p. 106.

³³ *Ibid.*

³⁴ Projev při převzetí Leninovy ceny v Moskvě. *KR 1958*, s. 226.

³⁵ Co přineseme? *KJ 1968*, č. 19. „Nezapomeňme, že tak zvaný obrodný proces, kterým procházíme, vyrostl z komunistické strany. Nebyl zahájen tlakem zvenčí, je spíše výsledkem toho, co se v posledních několika letech probojovávalo mezi těmi, kdož ve vsí odpovědnosti prožívali nedostatky, omyly, neúspěchy ano i zločiny ve své vlastní straně od února 1948 ... Připomeňme si přitom, že nejsme na cestě od socialismu zpět, nýbrž na cestě k očištěnému, ryzímu socialistickému úsilí.“

mladé, staré a nejstarší, stejné předpoklady osobní jistoty a lidské důstojnosti.³⁶

V šedesátých letech několikrát zmiňuje osobní aspekt společenské proměny jako aspekt zásadní důležitosti. Problém s očekávaným „novým člověkem“, který měl v nových společenských podmínkách vyrůst a prokazatelně nevyrostl, bylo z teologického hlediska nutno předpokládat a očekávat. Hromádka tento problém konstatuje jakoby překvapen: „Čím dále, tím více také vidíme, že budovat socialistickou nebo komunistickou společnost je velmi těžké. Protože socialismus na rozdíl od kapitalismu je vybudován na sympatii a na lásce k člověku ...“³⁷

Zjednodušená, naivní antropologie byla centrálním problémem socialistického pojetí společnosti. Hromádka jako teolog znal problém hříšné povahy člověka, ale navzdory tomu doufal v úspěšnou socialistickou představu společnosti. Odpověď na otázku, odkud se brala jeho naděje, by vyžadovala detailní studii jeho pojetí antropologie. Zdá se však, že si podržel určitý díl liberálního optimismu – nelze doufat v úspěšnou přestavbu společnosti bez důvěry v lidskou schopnost konat dobro – a to zjevně bylo Hromádkovou nadějí: „Dlouho to potrvá, než se jednotlivci vskutku naučí pracovat pro celek, pro dobro celé společnosti, a nikoli jen pro svůj zisk, majetkový prospěch, postavení a lesk.“³⁸ Nakonec však se to naučí, věří zřejmě Hromádka. Dá se tu tušit něco z vášně a nadějí náboženského socialismu, jehož vedoucí osobnosti, H. Kuttera a L. Ragaze, pomáhal mladý Hromádka uvést v Čechách do teologické diskuse.

Zároveň s tím připomíná Hromádka znovu důležitost demokratického humanismu v masarykovské tradici. Integrovat tento humanismus je pro českou socialistickou společnost velmi důležité, to bylo Hromádkovo celoživotní přesvědčení.³⁹ Když se neuskutečnila syntéza Východu, toužícího po sociální spravedlnosti, se Západní demokratickou tradicí v celosvětovém měřítku, Hromádka se naděje lokálního příkladu takové mož-

---

³⁶Memorandum J. L. Hromádky po srpnu 1968. KR 1990, s. 92.

³⁷Dějinný mezník. *KJ 1967*, č. 39. Podobně píše J. L. H. i během jara 1968: „Hlavní otázka není tak v změně v socialistické stavbě, hlavní otázkou zůstává, zda v této stavbě žije socialistický člověk, který rozumí situaci, chápe cíle socialismu a bere na sebe plnou odpovědnost za zítřek ...“ (Co přineseme? *KJ 1968*, č. 19.)

³⁸Střízliví buďte a bděte! *KR 1949*, s. 9.

³⁹Hromádka nikdy nepřestal připomínat důležitost Masarykova odkazu, ale teprve v posledních letech života, ve změněné společenské atmosféře, mohl doufat, že tento důraz bude slyšen. Hromádkovu vztahu k odkazu T. G. Masaryka věnuje velkou pozornost D. Neumärker, op. cit., kapitola 4., kde dokládá, že Hromádkův zájem o socialismus je spojen s Masarykovým vlivem.

nosti: český demokratický socialismus, ovlivněný humanistickými ideály prvního prezidenta:

...co po mém soudu je pro nás nejnaléhavější a nad čím se my věřící křesťané musíme zamýšlet. Jak vnést do socialistické společnosti tvůrčí statky naší minulosti, naší tradice křesťanské vůbec a reformační zvláště a jak oživit správným a přesvědčivým způsobem to, co pro československého člověka znamenal T. G. Masaryk.⁴⁰

Hromádka si až do konce svých dní udržel naději na demokratickou socialistickou společnost, jako výsledek vývoje těch nejlepších tradic lidských dějin, podporovaný onou skrytou silou prorocké a apoštolské zvěsti, v posledu Slovem samotného svrchovaného Boha. Taková naděje musí vést k aktivní účasti křesťana na společenském dění.

c) Místo a úkol křesťanů v dějinných procesech

Už jsme zmínili, že důraz na Boží svrchovanost byl charakteristickým rysem Hromádkovy teologie. Jeho celoživotní sociální angažovanost je provázána naléhavým vědomím, že Církev Kristova má jenom jeden nepodmíněný závazek – ke svému Pánu. Veškeré jiné možné závazky jsou jenom podmíněné, omezené. Mezi válkami mnohokrát varoval, aby se církev nedala svést současnými trendy a nesnažila se být „pokrokovou“ nebo „národnou“. zdůrazňoval křesťanskou svobodu a úkol být na strážní, plnit ve společnosti prorockou roli za všech časů a okolností. Jeho oblíbenými prorockými postavami byli Jeremiáš, Augustin a Komenský,⁴¹ svědkové pádu Izraelského království, Římského impéria a Českého království – prorocké osobnosti v dobách nejhlubší krize svých společností. Všichni svědčí o tom, že společenské a politické systémy se hroutí, ale Boží lid s nimi nepadá, protože není osudově svázán se žádným sociálním systémem.

„Církev jest svou podstatou svobodná vůči všem pozemským mocnostem. Jest svobodná v pravdě, ve víře v Ježíše Krista, svrchovaného Pána nad nebem i zemí. Jest svobodná jako jeho posel; jest svobodná ve svém vyznání, učení a zvěstování. Není pozemské ideologie nebo autority, která by mohla a směla vnutit jí své učení na místě prorocké a apoštolské zvěsti. Církev jest svobodná ve svém pohledu víry na věci tohoto světa; jest svobodná, když je volána svým Pánem, aby pronášela své slovo napomenutí, kritiky, protestu a odporu, když se šlapou práva Kristova a když se člověku jako tvorů Božímu křivdí, když se vůle Boží tupí, jeho zákon přestupuje a Slovu Božímu se kladou meze. Tu jest Církev Kristova neústupná.“⁴²

U Hromádky najdeme v různých dobách řadu takovýchto výroků. Úkol zastávat se pravdy a spravedlnosti, protestovat proti bezpráví, ať se děje

⁴⁰ *KJ* 1968, Nr. 19.

⁴¹ M. T. Zikmund, „J. L. Hromádka u úsilí o nosnou základnu naší civilizace“. In *Svoboda Kristovy církve v dějinách ...*, s. 76.

⁴² *KR* 1949, s. 232.

komukoli, bránit slabé a utlačované, je pro Hromádku „bez podmínky“. Praktické uplatnění této zásady však je sporné. Hromádkovi kritici poukazují na jeho mlčení k většině nespravedlností a zločinů režimu v padesátých letech, na skutečnost, že dostal čtyřikrát státní vyznamenání (1954, 1955, 1958, 1959) a Leninovu cenu míru v Moskvě (1958), zatímco mnoho křesťanů trpělo ve vězení a v pracovních táborech. Jeho obhájci zdůrazňují množství osobních dopisů a úspěšné intervence ve prospěch některých lidí. V každém případě Hromádka neuplatňoval v praxi ten kritický úkol církve, který teoreticky zastával a „maximy Evangelia zbalil dobrovolně uloženou abstinencí kritiky jejich veřejné účinnosti“.⁴³

Určitou rozpornost Hromádkovy pozice vyjadřuje hutně jeden z jeho textů z počátku 50. let: „Skutečné theologii však ani nenapadá ztotožňovat království Boží se sociální a politickou výstavbou lidské společnosti. A přece, čím hlouběji pronikáme do hlubin prorockého svědectví a apoštolské zvěsti, tím případněji a kladněji chápeme smysl toho, co se nazývá socialistickým realismem a dialektickým materialismem.“⁴⁴

Jinými slovy, naše víra nám ukazuje, že socialismus má kladný význam. Křesťané by to měli pochopit a přijmout odpovědně novou situaci. I křesťanská svoboda tu dostává někdy zvláštní určení: „...Ryzí theologie, o které tuto mluvíme, osvobozuje nás také od naší svázanosti s pozemskými řády a institucemi kapitalistického světa. Církev i její údové jsou ve stálém nebezpečí, že si zvyknou na určité pořádky hospodářské a sociální, politické a kulturní. Největším pokušením pro pozemské církve jest tzv. křesťanská civilisace ...“⁴⁵

Hromádkovo pojetí křesťanské svobody tu naznačuje především svobodu od minulosti, od liberální společnosti a jejích svobod, pro socialistickou přestavbu. Je to nesené jeho hlubokým přesvědčením, že „...na naší straně je mravní logika dějinného života. Jsme si vědomi toho, že nejlepší síly dnes a nejlepší tužby lidstva, které budovaly dosud lidský život a lidské dějiny, že ti mluví také pro nás.“⁴⁶

Svrchovanému slovu Božímu je podroben celý svět, ale zdá se, že soud padá především na stranu Západních demokracií. Socialismus se jeví jako nástroj soudu a současně jako hnutí, které přináší možnost nového počátku.

„Ať už jakkoli musíme a budeme vykládat převraty světové a přeměny u nás ze zákonitého dění historického, jako něco, co má svůj původ v omylech, hříších, ale také touhách generací

⁴³Trojan, op. cit., s. 70.

⁴⁴Pomocná služba theologie. *KR 1951*, s. 229.

⁴⁵Vyznání theologovo. *KR 1953*, s. 172.

⁴⁶Velký a vznešený zápas (projev na konferenci Národní fronty). *KJ 1954*, č. 44.

před námi, přece jen zrakem víry měli bychom postihnout v tom ve všem milostivou příležitost, kterou nám dává Duch svatý Stvořitel ... jen velmi neradi opouštíme předposlední stanici, abychom se rozejeli tam, kde stojí živý Ježíš Nazaretský, Ukřižovaný a Zmrtvýchvstalý, a kde Duch svatý koná své revoluční a osvobozující dílo.⁴⁷

Kontext tohoto a dalších podobných výroků ukazuje zřetelně, že místo křesťanské církve je v socialistické přestavbě světa. Křesťané by to měli pochopit a přijmout za ni odpovědnost. Biblická víra nás vede na ta místa, „kde se potácejí lidé ve svém hříchu a kde se na troskách toho, co bylo, pokoušejí postavit něco nového“.⁴⁸ Toto „nové“ je socialistická přestavba a křesťané jsou povoláni, aby se jí účastnili. Zde by měli svědčit svou mimořádně dobrou prací a svou otevřeností k dialogu. Protože znají Boží milost a odpuštění, jsou uzpůsobeni, aby vytvářeli atmosféru porozumění a vzájemné důvěry, která může otevřít dveře skutečnému dialogu.

O upřímnosti tohoto Hromádkova postoje není pochyb. Jelikož je však založen na předpokladech liberální demokratické společnosti, tváří v tvář totalitní ideologii a strukturám se ukázal jako chybný.⁴⁹ Lze tu identifikovat několik problematických bodů:

1) Důvěra ke komunistickému státu je nepřiměřená. Hromádka vyjadřuje svá takřka naivní očekávání například v souvislosti s novou legislativou pro církev: „Očekáváme tedy, že právě státní úřad pro věci církevní se stane nástrojem, kterým dobrá vůle budovatelů státu bude zasahovat do posledních míst republiky, rychle odstraňovat přehmaty, nedorozumění, tvrdosti a bezpráví.“⁵⁰ Takto nadějně přivítat úřad, který se na 40 let stane nástrojem systematického potlačování a šikanování církevního života, vyžaduje značnou dávku optimismu. Hromádka navíc i po negativních zkušenostech nepřestal doufat, že to byly projevy „dětských nemocí“, které je třeba překonat:

„...je na nás, abychom vstoupili do plnosti a někdy i syrovosti dnešního dění, abychom uměli podepřít ty, kdo se potácejí v neporozumění a bezradnosti, abychom jim uměli poradit a abychom dovedli vytvořit takové lidské vzájemné porozumění mezi údy našich sborů a veřejnými činiteli, ve kterém je možno všechna nedorozumění, všechny neshody, všechny nevyřešené otázky a všechny velké možnosti zvládnout a správným způsobem vyřešit.“⁵¹

2) Snaha vyvarovat se konfliktů vedla k omezené, až deformované interpretaci některých důležitých hodnot, zvláště lidských práv. V roce 1954, v čase nejhrubšího porušování práv, slyšíme: „Neuplatňujeme v církvi lid-

⁴⁷Duch svatý a svět. *KR 1963*, s. 18.

⁴⁸Naše církev v převratech dneška. *KR 1950*, s. 137.

⁴⁹Podrobněji k tomuto problému Trojan, op. cit., s. 69n.

⁵⁰Na prahu nové éry. *KR 1949*, s. 263.

⁵¹A na zemi pokoj. *KR 1961*, s. 169.

ské, občanské nebo politické kategorie svobody. Její svoboda je svoboda ve službě. Její sláva je slávou v pokoře. Její vznešená neodvislost tkví v jejím ztotožňování se s chudými, slabými, opuštěnými, zavrženými, zapomenutými lidmi.⁵² Zkusíme-li formulovat praktický důsledek tohoto výroku, znamená zhruba toto: Nebudeme bojovat za politická práva, jsme připraveni vzdát se svých práv – i občanských práv druhých lidí. A to se do značné míry také stalo.

3) Kladný postoj k novému společenskému řádu vědomě přehlíží vážné problémy a nepravosti ve veřejné sféře:

„Pokoušeli jsme se od počátku na Komenského fakultě ... nejenom vzít na vědomí, nýbrž uvědoměle zasáhnout do dějinného vývoje a uplatnit to, co pokládáme za své nejvyšší poslání ve stavbě nové společnosti ... Nezastavovali jsme se nad tím, co se dalo chybně anebo špatně. Tázali jsme se spíše, v čem sami neseme odpovědnost za slabosti a omyly dnešního života ...⁵³

Tato úvaha sice dosvědčuje, že se Hromádka stále drží své zásady vykládat protivníky *ad optimam partem*, tedy podle jejich nejvyšších ideálů, zároveň však dokládá, že rozhodnutí hájit komunistické ideály i proti samotným komunistům, jak je vyjádřil v r. 1946, v tuto chvíli nefunguje. Křesťanský úkol ve společnosti je vyjadřován zřetelně a přesně, ale praktické uplatňování tohoto programu selhává.

Tady je snad namístě zmínit známou debatu mezi Barthem a Hromádkou, týkající se politických postojů. To, co Barth u Hromádky kritizuje, je právě toto (byť podmíněné) ztotožnění se s jedním politickým táborem.⁵⁴ Hromádkova odpověď, ani další výměna názorů, do věci jasno nevnesla (viz obzvláště dopisy č. 72 a 73), Barthova kritika rozhodně nebyla dostatečně vyvrácena. Věc chudých a utiskovaných a věc komunistického tábora se u Hromádky zdají být nebezpečně blízko ztotožnění.

Nejednou zmiňovaným momentem, ovlivňujícím Hromádkovy postoje, je pastorační ohled. Hromádka pozoruje mnoho strachu a nejistoty mezi lidmi obecně, ale zvláště i mezi křesťany a soustavně se pokouší pomoci českému evangelictví najít orientaci v nové situaci. Hned po svém návratu

---

⁵²KJ 1954, č. 33.

⁵³KR 1960, p. 293.

⁵⁴Rohkrämer, Martin (ed.). *Freundschaft im Widerspruch. Der Briefwechsel zwischen Karl Barth, Josef L. Hromádka und Josef B. Souček*. Theologischer Verlag Zürich 1995. „...dass deine Stellungnahmen und, ihnen entsprechend, deine christlichen Ermahnungen durchweg bestimmt sind durch eine Geschichtsschau, die mit der des einen der heute um die Macht ringenden Leviathane in der Sache identisch ist ...“ (s. 215). O kontextu a některých aspektech této výměny názorů viz Filipi, P. „K. Barth und J. Hromádka.“ Suda, Max J. (Hrsg.) *Prophe-tische Zeitgenossenschaft. Karl Barth und die Geschichte*. Veröffentlichungen der Ev. Akademie Wien, Nr. 7. Wien 1988. ss. 47–60.

z USA si stěžuje, že lidé jsou zmateni a nevědí, jak jednat. Svůj pastorační záměr vyjadřuje v doslovu ke knize, kterou napsal Hans Ruh: „Snad mě čtenáři pochopí, když řeknu, že můj pokus chápat naši situaci v dějinném kontextu nepatří ani tak k nějaké filosofii dějin, jako k mé pastorální teologii.“⁵⁵ Takovýmto vysvětlením ovšem neříká nic o způsobu interpretace dějinných událostí, pouze vysvětluje, proč tyto interpretace nabízí. Na otázku po jejich správnosti či přiměřenosti to nijak neodpovídá.

Pří vši kritičnosti bychom neměli ztráct ze zřetele základní přesvědčení, které stojí za celým Hromádkovým zápasem *in politicis*. Je to přesvědčení, že nezměrné utrpení lidstva ve dvou světových válkách je důsledkem našeho hříchu a nyní nastal čas pro nový počátek:

„Nevídíme dobře do budoucnosti, ale víme, že nadešla doba, kdy národy nemohou už být jen předmětem politických výbojů a hospodářského kořistění. Přišla doba, kdy je nutno pomáhat, kdy hlavním cílem je nikoli hmotný zisk z druhých lidí, nýbrž taková služba, která pomůže lidem zaostalým k pravé svobodě a sebeurčení.“⁵⁶

Hlavním úkolem křesťanů v komunistických státech je přesvědčovat ostatní křesťany, zvláště ty v západních zemích, že evangelium nestojí a nepadá s politickou strukturou a že může existovat v různých systémech, i ve zcela sekulárních. Dále je třeba přesvědčovat západní křesťanstvo, že komunismus není vtělením zla, ale spíše plodem touhy po lepší a spravedlivější společnosti. Jako takový potřebuje pomoc, aby rozvinul své nejlepší schopnosti a poznal, že jeho nejlepší záměry jsou nejen ve shodě s křesťanským pohledem na sociální spravedlnost, ale že jich nelze dosáhnout bez určitého duchovního rozměru. A za třetí, je nutné odstranit studenou válku a nastoupit cestu mírové koexistence a soutěže různých společenských systémů ve světě.

Hromádkova naděje, že čas změny přichází a že lidská společnost bude proměněna ve společenství lidštější a spravedlivější cestou socialistické přestavby, byla, historicky vzato, mylná. Ale naděje v nápravu rozhodně patří k perspektivě víry. Může nám to připomenout Komenského (pro Hromádku jednu z nejdůležitějších postav), který podobně doufal v nápravu lidských věcí v Evropě rozervané Třicetiletou válkou. To samo o sobě problematické není. Problém tkví ve způsobu, jakým je tato naděje spojena s konkrétními dějinnými událostmi a útvary. Spolehlivý klíč pro urči-

⁵⁵Ruh, Hans. *Geschichte und Theologie. Grundlinien der Theologie Hromadkas*. Theologische Studien, Heft 69. Zürich 1963, s. 38. Viz také Filipi, *Texty a kontexty ...*, s. 69, kde poukazuje na Hromádkův zájem pomoci mezi válkami českým evangelíkům od antikatalicizmu, v 50. letech pak ekumenickým křesťanům od antikomunismu.

⁵⁶Otázky a touhy dnešního lidstva. *KJ 1960*, č. 2.

tou politickou analýzu neposkytují ani dějinný vývoj, ani marxistická třídní analýza, ani humanistické ideály, ba ani toto všechno společně – a, odvážím se říci, ani prorocké zaujetí víry.

Hromádkovy pokusy identifikovat určitá znamení naděje v současných dějinných událostech jsou zakořeněny v jeho chápání inkarnace jako Božího sestupu do našich dějin, doprostřed našich současných zápasů. Je-li tedy Bůh s námi v těchto dějinách, mělo by být možné zrakem víry jeho působení rozpoznat. Cosi však Hromádku svedlo k tomu, aby se spolehl na nepřiměřené nástroje. Výsledkem je, že inkarnace, svrchovaný akt Boží svobodné milosti, se v některých Hromádkových výkladech zdá téměř uvězněna v lidských dějinách. Jedna ze zmíněných nových studií o Hromádkovi to vyjadřuje pomocí vztahu zjevení a dějin: „...nemůžeme, než soudit, že u Hromádky v tomto dialektickém napětí mezi zjevením a dějinami dostává imanentní složka tolik prostoru, že toto napětí ničí ...“⁵⁷

Závěr

V Hromádkově pojetí dějin se potkávají a střetávají dva motivy: prorocké hledisko se svou ostrou sociální kritikou a vědomím diskontinuity mezi Bohem a lidskými dějinami, a sociálně-filosofický zřetel, který předpokládá inherentní smysl dějin a nezvratnost dějinných procesů. Mám za to, že Hromádka byl trvale spjat se svými liberálními kořeny. Byl s nimi spjat natolik, že ačkoliv zaníceně kázal o konci konstantinské epochy, potřeboval nutně nějakou sociální strukturu, která by mu byla nositelem smyslu světových dějin. To rozpoznal Charles West již v roce 1958: „Jinými slovy, za ortodoxní teologii krize, jak u Hromádky, tak u Maďarů, vykukuje touha po kulturně-protestantské jednotě náboženství se společenskou mocí ...“⁵⁸

Hromádkův hluboký zájem o proměnu společenských struktur na základě prorocké a apoštolské zvěsti o spravedlnosti zůstává pro křesťany výzvou i desítky let po jeho smrti. Jeho orientace a postoje v politické oblasti, způsob, jakým se pokoušel uplatňovat svou společenskou a politickou odpovědnost, vyvolaly oprávněné pochybnosti a kritiky.⁵⁹ Jeho po-

---

⁵⁷Nishitani, Kosuke, op. cit., s. 288n. „...we cannot but judge that, in Hromádka, the factor of the immanent relation in that dialectical tension between revelation and history extends so far as to break the tension ...“

⁵⁸Charles C. West, *Communism and the Theologians*. S. C. M. Press, Philadelphia 1958, s. 77. „In other words, behind the orthodox crisis theology of both Hromádka and the Hungarians, lurks a longing for a *kulturchristliche* unity of religion with social power ...“

⁵⁹Karl Barth napsal ve svém známém dopise v prosinci 1962: „...bist du dir denn gar nicht klar darüber, dass Emil Brunner, Reinhold Niebuhr und andere ... mit derselben Methode

chopení sociální odpovědnosti křesťana zůstalo v určitém ohledu na linii liberální teologie, usilující o jakousi univerzální teologicko-politickou koncepci. Ale „předpoklad, že máme totální odpovědnost za celé směřování společnosti... je pro křesťana pokušením a ne povoláním.“⁶⁰

Palčivá otázka zůstává po Hromádkovi stejně otevřena, jako byla před ním: Jak lze udržet aktuálnost a působivost sociálního nároku evangelia mezi úskalím planoucího nadšení, které má sklon netrpělivě ztotožňovat Boží záměry s nějakou formou lidského konání (což je teologickým ospravedlnováním naší žádosti znát dobro a zlo) a úskalím skeptické a rezignované spokojenosti s naším hříšným světem (což je teologickým ospravedlnováním naší sobeckosti)? Naší odpovědností je zápasit – odpověď je eschatologická.

---

und im derselben Stil nun eben ihre westliche Geschichtsschau begründen ... dass du also im umgekehrten Sinn genauso kalten Krieg führst wie jene?“ *Freundschaft im Widerspruch ...*, s. 215.

⁶⁰West, Charles., op. cit., s. 368.